

MÓSER ZOLTÁN

Parttalan időben

KAZINCZY NYOMÁBAN*

A Szilágysági Margitán eltévedtem: egyszer csak véget ért a műút, s földesútként vitt tovább, a szembülső dombra, a szőlők közé. Október utolsó napját mutatta a naptár, bár ragyogó volt az ősz abban az évben, itt már majd mindenki leszüretelt. Természetesen akkor nem jutott eszembe arról a dombról és az ottani szüretéről semmi, hisz a visszautat kerestem. De néhány hét múlva, midőn Kazinczy Ferenc régi feljegyzéseit forgattam, egyből új jelentést kapott minden: a véletlen sem tűnt annak, a zsákutca is kinyílt, s az idő kitágult. Még az előző kilométerek is sokat jelentettek, hisz épp Érsemjén felől jöttünk.

Az idő kapujának kinyílását az adta, hogy az egyik feljegyzésből megtudtam, hogy harmadfél évszázaddal ezelőtt, 1759. október 27-én az itt szüretelő Bossányi Ferencz úrnak, Kazinczy nagyatyjának ugyanezen az úton hozták ide az örömhírt: megszületett Ferenc, az unoka. („Meg van a' békötetendő csomóban az a' levél is, mellyel születésemet tudtára adta az Atyám a' Margitai szőlőben szüretelő Nagyatyámnak.”)

A Bihar vármegyei Érsemjén valóban néhány lépésre van a mostani határtól. A falubeliek jól tudják, hogy itt született és gyerekként itt lakott Kazinczy Ferenc, kinek 1907 óta szobra áll itt. Ez látszik a képen.

A ház helyén üres telek tátong, de azt tudjuk a *Pályám emlékezete* című önéletrajzi írásból, hogy „náddalfödött, vályogból rakott ház” állott itt, bár nagyatyja Bihar megye főszolgabírója volt. Kazinczy édesapja, József, akkor 26, édesanyja 18 esztendő volt. A családi fészek, az anyai nagytya háza Abaújban, Alsó-Regmecen szűknek bizonyulván, így került a Nyitrából Biharba „átszállott” Bossányi Ferenc házához, Ér-Semjénbe, ahol

* Z. Szabó László: Kazinczy Ferenc. (Nagy Magyar Írók) Bp., 1984. című könyve alapján.

füle nyolc évig „magyar hangnál egyebet nem halla”. Szülőhelyén keresztelték meg, itt tanulta a betűvetést már négy éves korában. Egyik feljegyzéséből idézek:

1763. ősszel ismerni kezdettem a betűket, Kecskés György ÉrSemjéni iskola mester alá járván. A NagyAtyám nagy levéldictáló volt, s kedvet kaptam tőle leveleket írni, melly örökös passzióm. 1764. Decemb. 3dikán már igen jól írtam egy levelet a szüléimnek Regmeczre; a Kazinczy Fer(encz) név után már tintával és talán már kézzel is ez van írva: Generális. A' szegény atyám katonának készített; és ezért vagyok a' gyermekkori képeken Ferd(inánd) Herczeg gyalog regementbéli tisztnek festve.

A Pályám emlékezetében gyermekkorát festve magáról szinte semmit nem árul el, de annál többet nagyapjáról. Leírása aprólékos, azt mondhatni, hogy megdöbbenően pontos. Bossányi Ferenc bírāja, békéltetője, tanácslója volt az ügyefogyottaknak, perlekedőknek, akiktől bért nem kért, ajándékot nem fogadott el, vagyonával keveset törődött: tele volt „vétkes jóssággal, gondtalan nemeslelkűséggel.” Ugyanakkor tűrhetetlen egy alak volt, környezetének korlátlan ura, aki semmiféle ellentmondást nem tűrt. Kijelentése – a „Föld ne forogjon, hanem álljon” – hűen tükrözi világfelfogását és gondolkodásmódját. Alakja, személye számomra egy meg nem írt film főszereplőjét mutatja. (Kazinczy visszaemlékezései ragyogóbbnál ragyogóbb jelenetekkel vannak tele.) Biztos vagyok, hogyha ez a film egyszer elkészül, a főszereplő az év legjobb alakításáért járó díjat fogja megkapni. De egy valamit még nem tudok: ki fogja ezt a filmet megírni?

*

Az 1820-as évekre Kazinczy, az „irodalmi mindenés”magára maradt. A kortárs irodalom fölébe nőtt. Elhidegült tőle a volt tanítvány, Kölcsey. Elszigetelődött.

„Zemplén vármegye engem arra parancsolt, hogy rendetlenségbe jutott levelestárját tekintsem végig, s hozzam helyre” – számolt be 1821-ben barátai egyikének. A jelzés, amit levelében küldött, csak a tényt közölte, s nem azt a nyomort, ami kiváltója volt a megalázó munkának. Vállalta, noha tudta, ereje már fogyóban van. Egy évtizeden át szorgalmasan járt Széphalomról Újhelybe. Már évek óta taposta az utat a két helység között, amikor Kis Jánosnak szánt levelében *kegyes* öncsalással így számolt be napi sétálásairól: „Széphalom ide csak egy óra, gyalog megyek, s oly erőben, hogy sehol meg nem kelle pihennem, pedig október 27 én belépek a 67. évembe...”

Ez a munka nem sok örömet adott. Ellentmondó vallomásokot tett erről. Egy helyütt így írt: „Sok gyönyörűséget is ad, megismertetvén a régibb időkkel.” Másutt viszont panaszkodott: „Belécsömöröltem ezen munkámba.” Azt hisszük, hogy az örömről szóló mondatába betoldott rámutató szó arról árulkodott, hogy a gyönyörűség ritka vendég volt e szemet-lelket ölü foglalatosság közben. Méltatlan is volt hozzá. Ám az ország egyik legnagyobb írójának szüksége volt az érte kapott kicsinyke napidíjra.

Kazinczyt, bármennyire túllépett rajta az idő, a nemzetet izgató feladatok éppúgy lázba hozták, mint a megyékben tapasztalható pezsdülő politikai tevékenységek. Mint a „nagyobb idők éles szemű tanúja” észrevette a politika új irányát; a reformnemzedék tagjai közül megörökítette például a fiatal Kossuth Lajos egyik megyegyűlési felszólalását: „felkele Kossuth Lajos, s oly tüzsel, mintha kezében volna a zendítés szövéténeke, oly tüzsel, mint egy dűhre gyulladt Catilina, képzelhetetlen vakmerőséggel tartá beszédit...”

Ma az újhelyi Kossuth-szobor épp arra néz, ahol az idős Kazinczy dolgozott: Zemplén vármegye levéltárát annak idején a városháza északi szárnyának emeletén helyezték el.

Berendezése az országban szinte egyedülállóan őrzi a XVIII–XIX. századi levelestárak hangulatát. A barokk bútorzatát helybeli mesterek készítették, logikai rendjét Szirmay Antal (1747–1812) történetíró alakította ki. Kazinczy Ferenc 1816–1831 között volt a megye főlevéltárnoka. Hatalmas munkát végzett az iratok, okiratok rendezésével; különleges értékű gyűjtemény együtteseket alakított ki. Aki belép ide, azt olyan érzés fogja el, hogy egy szent helyre lép be. Igen, Kölcseyvel szólva egy „szent öreg” műhelyébe lép be, ahol mintha megállt volna az idő.

*

Egyszer pozsonyi barátaimmal arról beszéltünk, hogy ki hasonlít leginkább a stószai Fábry Zoltánra? Nekem Kazinczy Ferenc jutott eszembe: mindkettő „remete” volt, mindkettő távolról és magányosan szervezte az irodalmi életet.

Kazinczy szerepét és irodalomszervező tevékenységét – már életében is – majd mindig vagy pozitívan, vagy negatívan ítélték meg. És még ma is így van. Kosztolányitól tudom, aki lelkes híve volt, hogy például a tinta készítésére is Kazinczy tanított meg minket. De, fűzi hozzá, majd mindenre ő tanított meg. „Mindenekelőtt a hitre, a lelkesedésre, mely tollunkhoz fűz.” De kortársait más egyébre is megtanította: „az irodalmi mértékre, az irodalmi ízlésre és az irodalmi lelkiismeretre. Széphalom, ahol csak hűsz ház állt, a magyar Weimar lett. Onnan kormányozta veretlen tekintéllyel az irodalmat.”

Aztán egyszer csak, amikor már Kölcsey is ellene fordult, Széphalom illúziója szertefoszlott. Ráadásul élete utolsó néhány évében anyagi gondok is örölték. „Sok mindent megpróbált, hogy kilábaljon kínos szegénységéből. Még a lottérián is megkísértette a szerencsét. Nem ment. Sorsukat keserítette feleségének, Sophie-nak évek óta tartó pereskedése öccsével. Utolsó éveit meg is rabolta ez a bírósági ügy. Igaz, így juthatott el Pestre gyakrabban, sokszor hónapokra, és ha mindez gonddal, keserűséggel járt, amíg a tárgyalóteremben igazáért veszekednie, egyúttal valamiféle menekülést is jelentett számára.”

Élete végén, 1831 tavaszán, amikor ismét fellobbant benne a szépíró tüze, barátait meglátogatta a Dunántúlon. Hosszú, öt hónapi távollét után, 1831 nyarán Szemere kíséretében indult haza. Miskolc táján egyre riasztóbb hírek keringtek a kolerajárványról. Sárospatakon vált el Szemerétől. „Már másnap – írta barátjának – Újhely elzárattott, és ha huszonnégy órával később jövök, el voltam volna rekesztve házam népétől.” Otthon volt újra. De elzárattott. Így csak a tollára hagyatkozhatott. Másfél hónap alatt számtalanszor írta le életének e drámai eseményét, a kolerajárványt és az annak nyomában támadt felkelést.

A nagy szervező és levelező utolsó levelét 1831. augusztus 20-án csak megkezdte, de befejezni már nem tudta. Ott maradt íróasztalán. Pár nap múlva került rá néhány sor leánya kézírásával: *„Mély bánattal kell jelentenem a szegény atyám halálát, mely augusztus 23dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera betegségbe esett 21dikén, s harmadnap múlva elhagyott bennünket örökre az áldott...”*

Kazinczy, aki éppen 250 évvel ezelőtt született, 72 éves korában Széphalomban halt meg. Itt is van eltemetve. Széphalom Magyarország egyik leglátogatottabb irodalmi emlékhelye. A magyar nyelvújítás vezéralakjának egykori lakhelyét és a család sírkertjét tíz-és tízezrek keresik fel évente. Valóságos zarándokhely, ahová nemrég felépítették a Magyar Nyelv Múzeumát is.

A képen látható, 1859 és 1873 között épült neoklasszicista emléksarnok terveit Ybl Miklós készítette. Egy kicsinyített Pantheon, ahol csak lábujjhegyen szabad közlekedni.